

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

Плахтій Т.Ф.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет

АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Плахтій Т.Ф. Аналіз моделей оцінки якості облікової інформації. У статті обґрунтовано необхідність проведення аналізу моделей оцінки якості облікової інформації з метою розробки методики, що відповідатиме запитам і потребам вітчизняних користувачів бухгалтерської звітності. Виявлено існування суперечностей серед вчених стосовно можливості розробки системи показників для оцінки якості облікової інформації. Виділено і проаналізовано такі види моделей оцінки якості облікової інформації: радянська модель оцінки якості облікової інформації; оцінка якості на основі якісних характеристик фінансової звітності; оцінка якості на основі врахування витрат на вартість облікової інформації; оцінка якості управлінської звітності; оцінка якості на основі застосування експертних методів; англосаксонська модель оцінки якості облікової інформації. В результаті проведеного аналізу виділених моделей оцінки якості облікової інформації визначено особливості їх розробки та загальні тенденції розвитку методики оцінювання якості облікової інформації.

Ключові слова: якість облікової інформації, якість фінансової звітності, моделі оцінки якості облікової інформації.

Плахтій Т.Ф. Анализ моделей оценки качества учетной информации. В статье обоснована необходимость проведения анализа моделей оценки качества учетной информации с целью разработки методики, соответствующей запросам и потребностям отечественных пользователей бухгалтерской отчетности. Обнаружено существование противоречий среди ученых относительно возможности разработки системы показателей для оценки качества учетной информации. Выделены и проанализированы следующие виды моделей оценки качества учетной информации: советская модель оценки качества учетной информации; оценка качества на основе качественных характеристик финансовой отчетности; оценка качества на основе учета затрат на стоимость учетной информации; оценка качества управленческой отчетности; оценка качества на основе применения экспертных методов; англосаксонская модель оценки качества учетной информации. В результате проведенного анализа выделенных моделей оценки качества учетной информации определены особенности их разработки и общие тенденции развития методики оценки качества учетной информации.

Ключевые слова: качество учетной информации, качество финансовой отчетности, модели оценки качества учетной информации.

Plakhtii T.F. Analysis of models for assessment of accounting information quality. The necessity of analysis of the models for assessing accounting information quality is substantiated in order to develop the methodology that will meet the requirements and needs of domestic users of accounting reporting in the article. Existence of contradictions among scientists regarding the possibility of developing a system of indicators for assessing accounting information quality is identified. The types of models for assessing accounting information quality are selected and analyzed, namely the Soviet model for assessing accounting information quality; quality assessment based on qualitative characteristics of financial statements; assessment of quality based on the consideration of expenses for the cost of accounting information; assessment of management reporting quality; quality assessment based on the application of expert methods; Anglo-Saxon model for assessing accounting information quality. As a result of analysis of the selected models for assessing accounting information quality, the peculiarities of their development and general tendencies of development of the methodology for assessing accounting information quality have been determined.

Key words: accounting information quality, quality of financial reporting, model for assessing accounting information quality.

Постановка проблеми. Основною метою застосування якісного підходу в обліковій науці є розробка інструментарію для оцінки якості різних видів бухгалтерської звітності, що виступатиме додатковим засо-

бом перевірки корисності облікової інформації з позиції її користувачів. Одержані результати вимірювання якісного рівня фінансової звітності можуть виступати передумовою для визначення напрямів щодо подаль-

шого удосконалення процесу її підготовки та передачі користувачам для прийняття рішень.

Хоча питання необхідності підвищення якості облікової інформації протягом декількох останніх десятиліть для багатьох вчених стало загальною метою, яка має бути досягнута за умови вдосконалення теоретико-методологічних засад функціонування облікової системи, сьогодні не всі вчені сфери бухгалтерського обліку вважають можливим провести оцінку якості фінансової звітності, що обґрунтовується відсутністю оперативного зворотного зв'язку між показниками звітності з її користувачами. Проте, незважаючи на наявні застереження окремих дослідників (О.О. Гончаренко [4], Р.В. Кузіна [8, с. 266]), більшість вітчизняних вчених вважає, що можна розробити низку показників внутрішнього та зовнішнього спрямування, які даватимуть змогу на момент складання фінансової звітності (всіх її форм) визначити її якісний рівень. Тому сьогодні актуальною проблемою є аналіз наявних моделей оцінки якості фінансової звітності та проведення їх класифікації з метою розробки комплексної та дієвої методики оцінки якості облікової інформації для вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки якості облікової інформації присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема роботи С.Ф. Голова, Н.Ю. Єршової, Д.А. Коуєна, С.А. Кузнецової, В.Ф. Максимової, К. Міхайлеску, Т.Д. Поплаухіної, А. Олуїч, І.М. Сачер, І.А. Слободняка, Є.С. Соколової, Л.А. Юдінцевої.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є проведення критичного аналізу наявних моделей оцінки якості облікової інформації.

Вклад основного матеріалу. Проведений аналіз поглядів дослідників дає змогу констатувати, що сьогодні існує значна кількість різних видів підходів до оцінки якості фінансової звітності, а також інших видів бухгалтерської звітності, однак відсутні дослідження, пов'язані з їх систематизацією та узагальненням, які б дали змогу сформулювати теоретичні засади оцінки якості фінансової звітності. Всі наявні підходи можна згрупувати шляхом виділення декількох основних моделей оцінки якості облікової інформації, тобто певних концептуальних схем, які об'єднують наявні підходи дослідників за спільними ознаками (рис. 1).

Радянська модель оцінки якості облікової інформації. Хоча питання необхідності підвищення рівня якості обліку піднімалися протягом всього періоду формування соціалістичного обліку, пропозиції щодо розробки науково обґрунтованих методичних рекомендацій стосовно визначення якості облікової інформації з'явилися лише наприкінці 1980-х років, що було викликано як значним розвитком автоматизації бухгалтерського обліку, так і залученням передових досягнень у сфері управління якістю продукції, що використовувалися в практичній діяльності підприємств.

Найбільш ґрунтовною роботою в цій сфері є дослідження Л.М. Крамаровського та Л.Ф. Максимової, які запропонували оцінювати якість процесу обліку шляхом здійснення кількісної оцінки дотримання умов і вимог підприємства, зокрема за допомогою порівняння фактичних та базисних значень її критеріїв в розрізі таких об'єктів, як субрахунки та синтетичні рахунки, а також в розрізі таких показників, як аналітичність, достовірність, своєчасність повнота відображення, відповідність заданим значенням. Для цього авторами [7, с. 28–29], було запропоновано використовувати три види коефіцієнтів: 1) одиничні (для оцінки якості окремих складових елементів бухгалтерського обліку); 2) комплексні (для оцінки якості етапів ведення бухгалтерського обліку); 3) узагальнюючі (для оцінки якості всієї системи бухгалтерського обліку).

Проведений аналіз розробок Л.М. Крамаровського та Л.Ф. Максимової дає змогу констатувати, що в умовах сьогодні розроблена концепція оцінки якості бухгалтерського обліку частково є морально застарілою, що пояснюється такими причинами: 1) спрямованість на оцінку якості «радянської» облікової системи, яка значно відрізняється від облікових систем ринкового типу; 2) невідповідність виділених критеріїв якості, прийнятим на міжнародному та національному рівнях, якісним характеристикам фінансової інформації; 3) недоцільність вибору субрахунків та синтетичних рахунків як об'єктів оцінки якості в сучасних умовах функціонування облікових систем, що характеризуються активним застосуванням інформаційно-комп'ютерних та мережевих технологій. Вищевказані причини унеможливають її використання для розробки системи оцінки якості фінансової звітності на сучасних підприємствах.

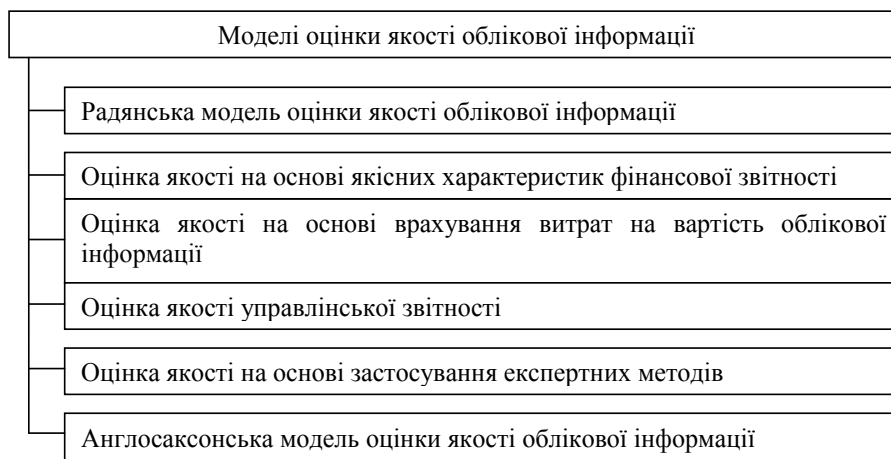

Рис. 1. Види моделей оцінки якості облікової інформації

Оцінка якості на основі використання якісних характеристик фінансової звітності. Сильного поширення серед вчених набув підхід, який передбачає аналіз дотримання якісних характеристик фінансової звітності (облікової інформації) за допомогою розробки різних видів коефіцієнтів, які дають змогу встановити ступінь дотримання відповідної якісної характеристики на конкретному підприємстві. При цьому представниками цього підходу використовуються різні види якісних характеристик фінансової звітності, виділені з використанням різних теоретичних моделей (на основі вимог національного законодавства, на основі вимог концептуальної основи GAAP US, на основі вимог концептуальної основи IAS/IFRS, на основі вимог конвергованої концептуальної основи, власно розроблені якісні характеристики), що приводить до формування значної кількості показників, що характеризують якість облікової інформації.

Так, на думку Т.А. Корнєєвої та О.М. Кузьміної [6, с. 423–424], якість облікової інформації визначається її властивостями, які характеризують ступінь відповідності інформації потребам менеджменту, які виникають в процесі прийняття управлінських рішень. Запропонований підхід передбачає, що оцінка якості обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-структурами здійснюється на основі визначення двох основних компонентів: 1) якість його споживчих властивостей, що визначається в результаті експертних оцінок; 2) якість виконання своїх функцій. На нашу думку, цей підхід також може бути застосований для оцінки якості фінансової звітності, для чого необхідним є обґрунтування порядку визначення рівня якості її споживчих властивостей з позиції користувачів (дотримання якісних характеристик в процесі її формування і представлення), а також встановлення рівня її функціональної організованості, що є ступенем узгодженості, взаємодоповнюваності і взаємодії її елементів (здатність наповнення фінансової звітності відображати господарську діяльність підприємства).

Т.І. Буянова [1, с. 46] говорить про необхідність оцінки та кількісного вимірювання якості фінансової звітності за двома напрямками, для кожного з яких було розроблено відповідні показники: 1) відповідність вимогам нормативних документів (коефіцієнт загальної інформованості, коефіцієнт релевантності, коефіцієнт інформаційної віддачі, коефіцієнт однократності); 2) здатність максимально задовольняти інтереси користувачів (коефіцієнт задоволення користувачів, коефіцієнт ефективної інформованості). Для проведення вимірювання якості облікової інформації за виділеними двома напрямками автор пропонує використовувати формалізований спосіб, що використовується для проведення такої оцінки для вирішення конкретної аналітичної задачі.

О.О. Гончаренко та О.В. Лук'янець [3, с. 267] пропонують оцінювати якість приміток до фінансової звітності за допомогою двох основних показників та критеріїв щодо їх визначення, таких як зручність читання інформації (ознака, основа, правило тощо) та наочність представлення (фізіологічні властивості користувачів). При цьому автори не вказують на необхідність розрахунку інтегрованого показника оцінки якості ні щодо приміток до фінансової звітності, ні щодо фінансової звітності підприємства загалом.

На думку Т.Д. Поплаухіної [11, с. 68], оцінку якості облікової інформації слід здійснювати шляхом порівняння з відповідними критеріями (якісними характеристиками), розташованими в ієрархічному порядку, основними з яких є корисність для прийняття рішень та зрозумілість (доступність). Більш якісною є та облікова інформація, яка більшою мірою наближає до вирішення поставленого завдання.

За підходом Є.С. Соколової, оцінку якості бухгалтерської (фінансової) інформації слід здійснювати на основі системи показників, що виражають якісну та кількісну детермінацію бухгалтерської (фінансової) інформації як засобу задоволення інформаційних потреб учасників бізнес-процесу [14, с. 295]. До якісних показників автор відносить систему якісних характеристик облікової інформації (зіставність зрозумілість, доречність, надійність), які пропонуються називати ознаками якості, а до кількісних – абсолютні та відносні значення показників, вагові коефіцієнти, які пропонуються називати параметрами якості.

До складу прихильників підходу оцінки якості облікової інформації на основі якісних характеристик фінансової звітності також можна віднести С.М. Бичкову та Є.Ю. Ітигілову [2, с. 76–77], які пропонують визначати якість бухгалтерської (фінансової) звітності на основі її корисності, яку, на їхню думку, слід розглядати через використання критеріїв доцільності та правильності представлення облікових даних.

А.Б. Губайдуліна, констатуючи відсутність загального підходу серед вчених до оцінки якості облікової інформації, запропонувала виділити два основні види критеріїв її оцінки, а саме суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні критерії визначаються користувачем з урахуванням його інформаційних потреб і уявлень про ступінь їх задоволення. При цьому кожен користувач ранжує наведену у фінансовій звітності інформацію щодо якості, виділяючи для себе за ступенем значимості першочергові та вторинні якості з ієрархії властивостей наданої інформації. Об'єктивні критерії оцінки якості бухгалтерської інформації визначаються розрахунковим шляхом на основі дослідження об'єктивних даних (обліково-аналітичних показників), що відображають результати подій, які дають змогу оцінити якість бухгалтерської звітності [5, с. 48].

Оцінка якості на основі врахування витрат на вартість облікової інформації. Окрема група дослідників говорить про важливість врахування вимоги економічної доцільності під час розроблення методики оцінки якості облікової інформації, оскільки побудова будь-яких інформаційних систем на підприємстві має здійснюватися перш за все з урахуванням можливості одержання вигід від їх впровадження та подальшого використання.

Як і будь-який інший бізнес-процес підприємства, процес генерування облікової інформації передбачає необхідність понесення витрат, що забезпечуватиме досягнення його основних цілей (задоволення інформаційних потреб користувачів). Для забезпечення високої якості фінансової звітності підприємство повинно здійснювати більші витрати порівняно з процесом підготовки фінансової звітності середньої якості. До таких витрат можуть бути віднесені витрати на організацію системи управління якістю облікової інформації, витрати на підвищення кваліфікації облікових

працівників, витрати на вдосконалення комп'ютерної системи бухгалтерського обліку тощо.

Оскільки не всі підприємства в умовах сьогодення готові здійснювати такі додаткові витрати для забезпечення високого рівня якості фінансової звітності, то значна кількість погоджується з підготовкою фінансової звітності середнього або низького рівня, внаслідок чого знижується рівень інформаційної усвідомленості її користувачів, що впливатиме в результаті на ефективність їх рішень. Існування такої ситуації підтверджує Д.А. Коуен [16, с. 2–3], відзначаючи, що потенційні витрати є однією з основних причин відмови від підготовки облікової інформації високої якості, що оприлюднюється в фінансовій звітності.

Окремі дослідники дотримуються позиції, що взагалі відсутня потреба в підвищенні якості фінансової звітності, оскільки відсутній позитивний зв'язок між її рівнем та рішеннями щодо вкладення капіталу в підприємство. Вперше це положення було обґрунтовано Р.Е. Вереччієм у 1983 році [20, с. 192], яким було досліджено взаємозв'язок між інформацією про фінансові активи та рішеннями трейдерів на ринку капіталу, а також поставлено під сумнів наявність залежності між ними.

Виходячи з вищенаведеного підходу, розкриття інформації у фінансовій звітності та підвищення її якості розглядаємо лише як інструмент залучення інвестиційного капіталу. Зокрема, менеджери/представники бухгалтерської служби готові підвищувати якість фінансової звітності, що підлягає оприлюдненню, лише за умови, якщо понесені на цей процес витрати є меншими від вигід, які одержить підприємство в результаті розкриття такої якісної інформації. Наприклад, різниця у вартості одержаного капіталу (інвестиційного чи позикового) може порівнюватись з витратами, що були понесені для підвищення якості фінансової звітності, що підлягає оприлюдненню.

Внаслідок цього окремі дослідники пропонують використовувати під час оцінювання якості фінансової звітності підхід, який передбачає врахування витрат, понесених на забезпечення її належного рівня. Так, І.С. Сачер та А. Олуїч [19, с. 121], обґрунтовуючи доцільність оцінки якості всієї облікової системи на основі оцінки якості її кінцевого продукту – облікової інформації, запропонували таку математичну модель:

$$ЯОІ = \frac{ПОІ}{ВВОІ},$$

де ЯОІ – якість облікової інформації;

ПОІ – переваги облікової інформації;

ВВОІ – витрати на виробництво облікової інформації.

Виходячи з вищенаведеної моделі, можемо сказати, що облікова інформація є якісною, якщо переваги від її використання є вищими, ніж витрати, які були понесені на її одержання.

При цьому залишається відкритим питання конкретизації складових двох виділених основних компонентів, що використовуються в моделі. Зокрема, які саме вигоди слід враховувати під час розрахунку цього показника і як їх слід оцінювати, а також які види витрат слід включати до складу витрат, що пов'язані з процесом створення облікової інформації (робочий час працівників бухгалтерської служби, використання заді-

яної комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, програмних засобів, інформаційна безпека тощо), як розподіляти непрямі витрати, що стосуються одночасно декількох бізнес-процесів підприємства, а не лише процесу оброблення облікових даних.

Оцінка якості управлінської звітності. Також можна виокремити ще одну окрему групу дослідників, які, займаючись проблемами формування і використання управлінської звітності, також зачіпають питання оцінки її якості. Хоча результати таких досліджень безпосередньо не можуть використовуватись для вдосконалення оцінки якості фінансової звітності, окремі з них за аналогією можуть бути використані для удосконалення методичних та організаційних аспектів її здійснення.

Так, І.А. Слободняк зазначає, що якість управлінської звітності можна оцінити тільки через оцінку ступеня задоволення інформаційних потреб користувачів. Тому її слід досліджувати з позиції виконання (дотримання) всіх або хоча б частини принципів формування її інформації, а також оцінити через це її якість за допомогою системи показників [13, с. 20]. До складу такої системи показників автор відносить три основні групи показників: 1) за порядком формування оцінки якості інформації звітності (об'єктивні (визначаються розрахунковим шляхом) та необ'єктивні (визначаються користувачем)); 2) за стадіями формування обліково-аналітичної інформації; 3) за характером показників, за допомогою яких здійснюється оцінка якості інформації звітності (фінансові, нефінансові).

І.Б. Садовська наголошує на необхідності використання до оцінки якості управлінської звітності класичного підходу: якість системи оперативного, поточного і стратегічного обліку; якість процесу відображення господарських операцій в обліку; якість результату формування управлінської звітності. Подальші дослідження, щодо структурних компонентів якості управлінської звітності доцільно проводити в напрямі розробки методики визначення їх показників через систему прийомів управлінського обліку [12, с. 903].

На відміну від фінансової звітності, до управлінської звітності не висуваються такі жорсткі вимоги щодо процедури її формування та форми її представлення, що обґрунтовується існуванням відмінностей в принципах її складання, часовій орієнтації, точністю та періодичністю складання, внаслідок чого досить складно розробити методику оцінки її якості лише на основі використання форм управлінської звітності без врахування процедурних аспектів її побудови. Тому дослідники, які займаються цією проблематикою, пропонують оцінювати якість управлінської звітності на основі аналізу всіх етапів її створення (збір інформації, обробка інформації, формування та представлення управлінської звітності).

Оцінка якості на основі застосування експертних методів. Одним із видів методів, які можуть використовуватись для оцінки якості фінансової звітності, є експертні методи, що базуються на використанні думки залучених фахівців, які володіють спеціалізованими знаннями в сфері бухгалтерського обліку та фінансової звітності, аналізу та аудиту.

С.А. Кузнецова однією з перших серед українських вчених підняла проблему необхідності забезпечення оцінки якості бухгалтерської інформації

та запропонувала шляхи її вирішення. Зокрема, на основі виділення й обґрунтування критеріїв якості (дохідливість, доречність, достовірність, зіставність, законність, оцінка, стабільність, своєчасність) автором [9, с. 149] було розроблено модель комплексної оцінки якості бухгалтерської інформації, яка складається з трьох основних складових: 1) оцінка якості побудови бухгалтерського обліку в системі управління суб'єктом господарювання; 2) оцінка якості формування бухгалтерської інформації по стадіях облікового процесу; 3) оцінка якості надання та інтерпретації бухгалтерської інформації.

По кожній із виділених складових розраховується окремий показник якості бухгалтерської інформації в розрізі отриманих критеріїв. Для одержання показників якості за кожним критерієм С.А. Кузнецова пропонує використовувати експертний метод, а також розроблену шестиступільну шкалу оцінки якості для полегшення та уніфікації роботи експертів.

Незважаючи на комплексність та завершеність запропонованого автором підходу, окремі його елементи є досить суперечливими, внаслідок чого виникають питання щодо доцільності його використання як інформаційного джерела для прийняття рішень стосовно вдосконалення системи якості фінансової звітності.

1) Вважаємо недостатньо обґрунтованою використовувану класифікацію критеріїв якості облікової інформації, що не відповідає ні структурі якісних характеристик конвергованої концептуальної основи, ні принципам і якісним характеристикам, визначеним національним законодавством.

2) Виділена складова «оцінка якості надання інтерпретації бухгалтерської інформації» не стосується суб'єкта ведення обліку, а характеризує рівень сприйняття інформації її користувачами, тому характеризує якість управління, а не бухгалтерського обліку.

3) Використання думок експертів щодо запропонованої шкали є досить суб'єктивним та малонадійним методом оцінки якості облікової інформації.

На думку М. Мягмара, експертна оцінка є методом, який найкраще підходить для оцінки якості облікової інформації. Автором [10, с. 273–275] було виділено чотири основні елементи формування облікової інформації (нормативне регулювання (L), кваліфікація спеціалістів (S), програмне забезпечення (P), контроль обліку (C)), в розрізі яких була проведена оцінка якості обліку. Для розрахунку комплексного показника якості облікової інформації на основі думки експертів для кожного з елементів було визначено рівень його вагомості, що дало змогу побудувати таку модель:

$$K = 0,2\bar{L} + 0,3\bar{S} + 0,3\bar{P} + 0,2\bar{C},$$

де K – комплексний показник якості облікової інформації;

\bar{L} – середня якість нормативного регулювання;

\bar{S} – середня якість кваліфікації спеціалістів;

\bar{P} – середня якість програмного забезпечення;

\bar{C} – середня якість контролю обліку.

Запропонований М. Мягмаром підхід хоча і дає змогу розрахувати загальний показник якості облікової інформації для конкретного підприємства, проте має, на нашу думку, цілу низку недоліків, до яких можна віднести такі: 1) загальні недоліки застосування лише

експертних методів для оцінки якості (висока вартість залучення експертів, високий рівень суб'єктивності, наявність значних похибок, низька надійність тощо); 2) недостатньо обґрунтований і частковий вибір елементів формування облікової інформації, які використовуються для розрахунку комплексного показника якості; 3) суб'єктивний розподіл вагомості кожного з елементів формування облікової інформації, що є однаковим для всіх досліджуваних підприємств; 4) відсутність обґрунтування еталонного значення комплексного показника якості облікової інформації.

Англосаксонська модель оцінки якості облікової інформації. На відміну від представників пострадянських країн, які здебільшого займаються тестуванням відповідності облікової практики якісним характеристикам, визначеним в національних або міжнародних концептуальних основах, американські дослідники, що використовують якісний підхід до вдосконалення облікової системи, акцентують свою увагу на внутрішніх показниках якості облікової інформації (якість прибутку, якість доходів, якість активів тощо), якщо формуються на основі використання різних видів моделей, які дають змогу визначити відхилення облікових даних від «нормальних» значень. Про існування такої відмінності в поглядах вчених, що займаються проблематикою застосування якісного підходу в бухгалтерському обліку, говорять Х. Ісідро та І. Раоніч [17, с. 412].

Зародження англосаксонської моделі оцінки якості облікової інформації розпочалось у 1985 році з праці П.М. Хілі, який вперше обґрунтував існування регулярної практики управління прибутками на підприємствах, одним з інструментів здійснення якої є використання нарахувань, що здійснюються на власний розсуд (дискреційні нарахування). Таким чином, менеджери можуть впливати на суму прибутку звітного періоду, збільшуючи або зменшуючи його обсяг шляхом використання інструментарію дискреційних нарахувань. Для оцінки рівня недискреційних нарахувань П.М. Хілі була запропонована така модель:

$$НДН_t = \frac{\sum_i 3H_t}{T},$$

де $НДН_t$ – оцінені недискреційні нарахування;

$3H$ – загальні нарахування, що формуються всіма активами підприємства;

$t = 1, 2, \dots, T$ – індекс року, включений в період оцінки;

τ – індекс року, що вказує на рік досліджуваного періоду.

Запропонована модель дає змогу оцінити роль недискреційних нарахувань в процесі управління прибутками підприємства. В подальшому дослідники сфери обліку запропонували значну кількість варіантів її удосконалення. Визначальною особливістю цієї моделі є те, що в ній вперше в обліковій науці було акцентовано увагу на недискреційних нарахуваннях, що відбуваються постійно, а їх обсяг є сталим. Згідно з підходом автора недискреційні нарахування можуть розглядатись як засіб вимірювання якості прибутку підприємства.

Ще однією авторською розробкою, яка здійснила значний вплив на розвиток англосаксонської моделі оцінки якості облікової інформації, стала модель Дж. Джонса (1991 рік), яка дає змогу контролювати наслідки

змін економічної ситуації фірми в результаті недискреційних нарахувань. Основною відмінністю цієї моделі від підходу П.М. Хілі було те, що Дж. Джонс заперечив припущення про постійність недискреційних нарахувань, а також про те, що зміна загальних нарахувань зумовлюється дискреційними нарахуваннями. На його думку, на рівень недискреційних нарахувань впливають зміни в обсягах продажу та загальна сума основних фондів підприємства, внаслідок чого вони були включені як окремі елементи до складу моделі:

$$НДН_t = \alpha_1 \left(\frac{1}{A_{t-1}} \right) + \alpha_2 (\Delta REV_t) + \alpha_3 (PPE_t),$$

де $НДН_t$ – оцінені недискреційні нарахування;

A_{t-1} – загальні активи в період $t-1$;

ΔREV_t – доходи в році t , за вирахуванням доходів у році $t-1$, що розраховані для загальної суми активів за період $t-1$;

PPE_t – загальна сума основних фондів підприємства в році t , що розраховані для загальної суми активів за період $t-1$;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ – специфічні параметри підприємства.

Використання моделі Дж. Джонса в практичній діяльності підприємств дало змогу встановити, що суб'єкти реалізації облікової політики підприємства здійснюють управління прибутками через дискреційні нарахування в напрямі коригування обсягу прибутку для досягнення особистих інтересів. Хоча ця модель має часові обмеження щодо свого використання (3 місяці) внаслідок існування періодичних ефектів нарахувань, її основною ідеєю є непостійність недискреційних нарахувань, а також вона сама стала об'єктом удосконалень та подальших досліджень у сфері якості облікової інформації (М.Л. Дефонд, Дж. Джіамбалаво (1994 рік), П.М. Дечоу, Р.Дж. Слоан, А.П. Свіні (1995 рік), С.Х. Тео, Й. Уелш, Т. Вонг (1998 рік), С.П. Котхарі, А.Дж. Леоне, С.І. Уеслі (2005 рік) та ін.). У 1995 році ця модель була дещо розширена та уточнена самим автором. Проведені К.В. Піснеллом, П.Ф. Поупом та С. Янгом [18, с. 324] дослідження щодо тестування уточненої моделі Дж. Джонса дали змогу встановити, що вона має дуже високу потужність для прогнозування якості облікової інформації про прибуток підприємства.

Моделі оцінки якості облікової інформації, розроблені П.М. Хілі та Дж. Джонсом, стали передумовою для виникнення нового напрямку наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку та економічного аналізу, спрямованого на визначення ролі дискреційних та недискреційних нарахувань, що здійснюються на підприємстві, в процесі забезпечення якості показників фінансової звітності. На їх основі з 2000-х років дослідниками (П.М. Дечов, І.Д. Дічев (2002 рік), М.Ф. Макніколс (2002 рік), Д.Ф. Ларкер, С.А. Річардсон (2004 рік), Дж.Ф. Френсіс, Р. Лафонд, П. Олссон, К. Шіппер (2005 рік), М.Е. Барт, В.Р. Ландсманн, М.Х. Ланг (2008 рік) та ін.) була розроблена значна кількість моделей оцінки якості облікової інформації як загалом по всій обліковій системі підприємства, так і в розрізі окремих облікових об'єктів (дебіторська заборгованість, відстрочені податкові платежі тощо).

Стосовно пріоритетності застосування різних видів моделей оцінки якості облікової інформації на основі нарахувань існує значна кількість наукових коментарів

та припущень. Так, окрема група дослідників вважає, що дискреційні нарахування досить складно розрахувати, оскільки для цього необхідний доступ до внутрішньої інформації підприємства, для оцінки якості облікової інформації пропонують використовувати альтернативні підходи: 1) здійснення кореляційного аналізу між зміною оборотного капіталу і грошовими потоками, що виникають в результаті здійснення операцій; 2) аналіз розподілу доходу відповідно до заздалегідь встановлених контрольних точок.

На нашу думку, вибір окремої з таких моделей на конкретному підприємстві має відбуватись з урахуванням його специфіки та особливостей організації бухгалтерського обліку на ньому, зокрема в частині реалізації облікової політики. Наприклад, якщо акції підприємства котируються на фондовій біржі, то більш точним інструментом для оцінки рівня якості фінансової звітності є застосування моделі частотного розподілу Д. Бургшталера та І. Дічева (1997 рік) [15], що була введена на основі дослідження 65 тисяч обстежень підприємств протягом 1977–1994 років.

Окремі моделі оцінки якості облікової інформації сьогодні використовуються регулюючими організаціями, що свідчить про дієвість їх застосування не лише на рівні наукової спільноти у сфері обліку, але й на рівні регуляторів національної облікової системи. Так, з метою зменшення випадків шахрайства або використання «агресивного» креативного обліку у 2013 році представниками SEC була розроблена власна комп'ютерна модель оцінки якості фінансової звітності, що складається на основі GAAP US, – “Accounting quality model”. Це спеціалізована комп'ютерна програма, що здійснює постійну перевірку публічних компаній щодо викривлення фінансового стану та результатів діяльності, що відображаються в звітності.

Сьогодні модель якості бухгалтерського обліку SEC застосовується американськими правоохоронними органами для упередження шахрайства в бухгалтерському обліку. Завдяки подачі фінансової звітності емітентів в електронному вигляді у форматі XBRL, що розміщується всіма підприємствами резидентами і нерезидентами, які звітуються перед SEC, в системі “EDGAR” (система збирання, аналізу та пошуку електронних даних), існує можливість автоматичного застосування цієї моделі щодо звітності емітентів в динаміці на основі застосування технологій Big Data. Таким чином, «Модель якості обліку» передбачає одночасне використання для визначення рівня якості фінансової звітності нормативних вимог GAAP US, а також досвіду і пріоритетів співробітників SEC. Застосування такого підходу, що базується на існуванні зворотного зв'язку між суб'єктами встановлення якісних вимог, а також одержаними результатами їх впровадження і рішеннями щодо усунення таких негативних результатів, прийнятими SEC, дало змогу значно наблизити цю модель до потреб користувачів облікової інформації.

Загальною ідеєю наявних підходів дослідників в рамках англосаксонської моделі оцінки якості облікової інформації є необхідність ідентифікації «неякісних» дій суб'єктів ведення бухгалтерського обліку на підприємстві та порівняння їх наслідків з «нормальними» умовами функціонування підприємства. В окремих моделях такими нормальними значеннями є

загальні нарахування попереднього періоду, що прирівнюються до недискреційних нарахувань звітного періоду. Величина відхилень в результаті таких порівнянь є характеристикою якісного рівня облікової інформації, що підлягала аналізу. Застосування таких підходів дає змогу виявити випадки активного маніпулювання результатами бухгалтерського обліку, що створює передумови для забезпечення прозорого і достовірного представлення діяльності підприємства та формування у користувачів об'єктивних уявлень про загальну ефективність бізнесу.

Висновки. В результаті проведеного аналізу виділених моделей оцінки якості облікової інформації визначено особливості їх розробки та загальні тенденції розвитку методики оцінювання якості облікової інформації.

1) Сьогодні у вчених немає єдиної концепції або єдиного підходу чи методу оцінки якості облікової інформації. Наявні моделі оцінки відрізняються між собою як за змістовними положеннями, покладеними в їх основу, так і за формою реалізації.

2) В основі виділених моделей оцінки якості облікової інформації використовуються різні бази для здійснення такої оцінки (відповідність якісним характеристикам, здійснені дискреційні або недискреційні нарахування, різні види показників фінансової звітності тощо).

3) Різні види моделей орієнтовані на їх подальше використання різними видами суб'єктів здійснення оцінки якості облікової інформації (суб'єкти ведення обліку, аудитори, інвестиційні аналітики, представники консалтингових фірм, регулюючі організації тощо).

Список використаних джерел:

1. Буянова Т.И. Оценка качества отчетной финансовой информации на основе формализованного подхода / Т.И. Буянова // Известия УрГЭУ. – 2012. – № 3 (41). – С. 46–49.
2. Бычкова С.М. О критериях качества бухгалтерской финансовой информации в контексте аудита / С.М. Бычкова, Е.Ю. Итыгилова // Аудиторские ведомости. – 2014. – № 6. – С. 71–79.
3. Гончаренко О.О. Оцінка якості фінансової звітності / О.О. Гончаренко, О.В. Лук'янець // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3 (18). – С. 266–270.
4. Гончаренко О.О. Підходи до оцінки якості фінансової звітності / О.О. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buxoblupridpr.ukrainianforum.net/t28-topic>.
5. Губайдуллина А.Р. Взаимосвязь профессионального суждения бухгалтера и качества финансовой отчетности / А.Р. Губайдуллина // Международный бухгалтерский учет. – 2014. – № 9 (303). – С. 45–51.
6. Корнеева Т.А. Учетно-аналитическое обеспечение управления бизнес-структурами в инновационной экономике / Т.А. Корнеева, О.Н. Кузьмина // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10 (160). – С. 421–427.
7. Крамаровский Л.М. Оценка качества бухгалтерского учета на предприятиях / Л.М. Крамаровский, В.Ф. Максимова. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 191 с.
8. Кузіна Р.В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : [монографія] / Р.В. Кузіна. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 416 с.
9. Кузнецова С.А. Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика : [монографія] / С.А. Кузнецова. – Мелітополь : Таврійський державний агротехнологічний університет, 2007. – 297 с.
10. Мягмар М. Методы и методики оценки качества учетной информации / М. Мягмар // Вопросы экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 273–276.
11. Поплаухина Т.Д. Оценка качества учетно-аналитической информации, формируемой в бухгалтерском учете и отчетности / Т.Д. Поплаухина // Актуальные вопросы экономических наук (II) : материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, апрель 2013 года). – Уфа, 2013. – Ч. VI. – С. 66–68.
12. Садовська І.Б. Критерії оцінки якості управлінської звітності / І.Б. Садовська, К.Є. Нагірська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 899–904.
13. Слободняк И.А. Методика оценки качества учетно-аналитической информации бухгалтерской отчетности / И.А. Слободняк // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 9. – С. 19–28.
14. Соколова Е.С. Методика оценки качества бухгалтерской (финансовой) информации / Е.С. Соколова // Экономические науки. – 2009. – № 5. – С. 293–298.
15. Burgstahler D. Earnings management to avoid earnings decreases and losses / D. Burgstahler, I. Dichev // Journal of accounting and economics. – 1997. – Vol. 24 (1). – P. 99–126.
16. Cohen D.A. Quality of Financial Reporting Choice: Determinants and Economic Consequences / D.A. Cohen // Working Paper. Northwestern University Collins. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=422581>.
17. Isidro H. Firm incentives, institutional complexity and the quality of “harmonized” accounting numbers / H. Isidro, Ivana Raonic // The International Journal of Accounting. – 2012. – Vol. 47. – Issue 4. – P. 407–436.
18. Detecting earnings management using cross-sectional abnormal accruals models / [K.V. Peasnell, P.F. Pope, S. Young] // Accounting and Business Research. – 2000. – № 30 (4). – P. 313–326.
19. Sačer I.M. Information Technology and Accounting Information Systems' Quality in Croatian Middle and Large Companies / I.M. Sačer, A. Oluić / Journal of information and organizational sciences. – 2013. – Vol. 37. – № 2. – P. 117–126.
20. Verrecchia R.E. Discretionary disclosure / R.E. Verrecchia // Journal of Accounting and Economics. – 1983. – Vol. 5. – P. 179–194.